

VÁLOGATÁS A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK NÉPKÖLTÉSZETÉBŐL

Vadalma, vadalma, magva de keserű. A magyarországi németek népköltészete. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984

A mai magyarországi németiség nagy része a török hatalom letörését követő telepítések során került Magyarországra. Az állandó háborúskodások következtében a megszállt országrészek elnéptelenedtek, noha a királyi Magyarország északi részéről igen sok magyar települt délre, a megtizedelt magyarság önmagában azonban nem volt elég az elpusztult termőföldek megműveléséhez. A harmincéves háború és nem utolsó sorban a fokozódó feudális elnyomás következtében a dél- és közép-német területeken megindul a telepestoborzás. A telepítési akció a XVII. század végén kezdődik és a XVIII. században is tart, az utolsó szervezett telepítést II. József 1782. évi pátense vezette be. Német parasztok telepedtek le a Dunántúl megyéibe (Esztergom, Pest, Veszprém, Komárom), az Alföldre (Szabolcs, Békés), az Északi-középhegység peremvidékeire (Zemplén, Heves), de szórványosan már Bácskába és Bánságba, s ekkor elkezdte sváb településtömb Szatmár megyében is.

A magyarországi németiség közép- és délnémet területről származott Magyarországra. Nyelvjárásuk ún. keverék nyelvjárás, jelen formájukat már magyar földön nyerték. Kivétel Nagyborzsöny, melynek sajátos déli bajor nyelvjárása rendkívül archaikus vonásokat őriz.

A magyarországi németek népi kultúrájának kutatása a népművelő és népnevelő jellegű gyűjtésekkel indul meg, főleg a német mitológiakutatásban és néprajzi megfigyelésekben merült ki. Szervezett kutatásokról a Magyar Néprajzi Társaság megalakulásától kezdve (1889) beszélhetünk, a társaság ugyanis célul tűzte ki a nem magyar népcsoportok etnikai sajátosságainak feldolgozását. A XIX. század elején Erdély és a Szepesség németisége áll a kutatók érdeklődésének középpontjában; a szepességi mondákat, meséket és népi játékok szövegeit gyűjtik, majd a helyneveket és azok helytörténeti és néprajzi vonatkozásaira terelik a figyelmet. A „nyelvi sziget” néprajzi és kisebbségkutatási koncepció a 30-as évektől jut kifejezésre, ekkor már sok résztanulmány jelent meg a magyarországi németek népi kultúrájának köréből.

A *Vadalma, vadalma, magva de keserű* gyűjtemény szövegeit Manherz Károly válogatta (már megjelent szövegek közül, valamint saját gyűjtéséből). Az eredeti német szövegek mellett a fordítás Kalász Márton hozzáértő munkáját dicséri. Manherz Károly a válogatáskor szem előtt tartotta a népköltészet különböző műfajait, valamennyit bemutatja a kötetben. Megállapítja, hogy igen sok népdal, mondóka, versike ausztriai közvetítéssel került át a magyarországi németek népköltészetébe, amit az Ausztriában katonáskodó fiatalemberek és a városokban szolgáló

lányok közvetítésével magyaráz. A gyűjteményben olvasható szövegről azonban nehéz megállapítani, mi vezethető vissza a telepítések idejére. Számos népdal megtalálható Herder és Goethe gyűjtésében is. A népdalokra kétségtelenül nagy hatással volt a XVIII. és XIX. századi röplapok népdalkincse, tehát sok az újabb keletű népköltészeti alkotás. A nyelvjárásban mondott szövegek viszont igen sok esetben a helyi közösségek alkotásai, nem vezethetők vissza sem ausztriai, sem németországi hatásokra. Ugyancsak autentikus alkotások a ráolvasások és gyermekmondókák, kiszámolók.

A gyűjtemény nyolcvankét szövege (balladák, katonadalok, ráolvasások, mondókák, csúfolók, betlehemesek, különféle népszokásokhoz fűződő versek) próbálja élnék tárnai a mai magyarországi németek népköltészetének sajátosságait. A Magyarországra település idejéből származó daltól kezdve *A bányászlegény meg Rózsa Sándor* történetéig (egyetlen prózai szövege a kötetnek!) túlnyomórészt balladás történeteket, szomorú hangvételű dalokat olvashatunk a megcsalt kedvesről, de ráolvasások (orbánra, sárgaságra, szűpöfetre), különféle gyermekmondókák, kiolvasók, altatók és különböző népszokásokhoz fűződő versek (újévi köszöntő, pünkösdlőd, betlehemesjáték, kontyolóvers) olvashatók. Egyik-másik vers költői szépségű megfogalmazása kiemelkedik a többi közül. „Jó estét, jó éjszakát, / rózsza hajol le rád, / szegfű betakar, / bűjj ágyba hamar...” — kezdődik az egyik altatódal, vagy: „Rózsabokor a kertben, / hullnak levelei, / halld, ennyit él az ember, / rideg sír elnyeli.” — állapítja meg az ismeretlen szerző a fiatalon meghalt lányról. A katonaelet nehézségéről is vallanak a dalok: „A katonaelet / bizony csak szomorú. / Más alszik az ágyban, / a katona strázsán van, / őrt kell állnia, / hej, patrujt járnia.” A tréfa és játékosság jut kifejezésre a *Megy három kapu a legényen át* című versben: „A koldus megmarta a házörző kutyát, / a kutya megijedt s nadrágba csinált. / Megitta a pálinka a szolgaleányt, / istálló rázza a lóban a sörényt. / Fölfalta a tüzes zab a paripát, / ki velem énekel, fordítva lát.” A szókimondás, a valóságátítás is megjelenik egy-egy versben, pl. az újdonsült menyecske keserűen állapítja meg: „Édesanyámnál, / a kenyér az asztaion, / napamasszonynál / a szem a kulcslyukon.” A haszontalan feleség férje pedig ekképp szomorkodik: „Se sütni, főzni, csakis heverni, / nem tud még rántást se keverni”, de éjjel: „S ha elaludtam, nagy nehezen, / jön hozzá férfi, mind-mind idegen, / megcsalni velük a bestia nem áttal / s tengődöm más-csinálta pulyákkal / Szentséges Víd, ó, szentséges Víd, / aki az asszonytól megszabadít!”

A szövegek legnagyobb részében mint állandó elem, megjelenik a rózsza, ha nem mint virág, akkor a kedves megszólításaként: pl. „Amilyen szép a rózsza / rózsza a rózsafán / olyan szép a leányka fűzérrel a haján” vagy a *Rózsza virít a kertben* című dalban a fiú így búcsúzik

kedvesétől: „A szívem nem hasad meg, / ugyan hajnalodik, / rózsám, haza kell mennem, / ég áldjon reggelig”.

A *Vadalma, vadalma, magva de keserű* című gyűjteményben szereplő színes rajzok eredetije a Mosoni-kódexben található, mely a Pannonhalmi Főapátság Könyvtárának tulajdona. Ha ezt a könyvet összevetjük a Magyarországon megjelent nemzetiségi népköltészeti kiadványokkal, meg kell állapítanunk, hogy ebből a válogatásból az olvasó nem kap átfogó képet a magyarországi németek népköltészetéről, művészi kivitelezése ugyanis értékesebb, mint maga a gyűjtemény.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

ALTERNATÍV DIMENZIÓK

Italo Calvino: *Ha egy téli éjszakán egy utazó*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1985

Majd hároméves hallgatás után jelentkezett újabb könyvvel a mai olasz irodalom egyik legjelesebb alkotója, amikor 1979-ben elhagyta a nyomdát *Ha egy téli éjszakán egy utazó* című kísérleti regénye. Kísérleti jellege mindenekelőtt abban áll, hogy feloldja a hagyományos regényszerkezetet: tíz regény első fejezetét adja közre. Hogy milyen megfontolásból választotta ezt a rendhagyó felépítést, erre részben magyarázatot ad képzelt írójának regénybeli naplója: „ha arra gondolok, hogy egy könyvet kell írnom, mindazok a kérdések, amelyek fölmerülnek bennem a könyv milyenségét illetően, vagyis hogy milyennek kellene lennie, megbénítanak, nem tudok továbbmenni. Ha viszont arra gondolok, hogy egy egész könyvtárat írok, hirtelen könnyűnek érzem magam, akárha röpiülnek.” Mégisincs hiányérzete az olvasónak, mert nem önmagukban álló torzókat olvas végig, hanem folyamatos, lendületes cselekményű regényt.

A fantasztikum határát súroló elbeszélések és mesék írója most újabb könyvével ismét rácăfolt a róla kialakult képre. Calvino* írásai eddig a mese sajátos szürrealizmusával szóltak az olvasóhoz. Most mintha feloldódtak volna az áttételek is: a hipotetikus cselekmény-színhelyeket pontosan definiált regénytér váltotta fel. Calvino olyan könyvet írt, amelynek tárgya maga a regényírás. Így számba veheti az alkotás szakmai kérdéseit, társadalmi vetületeit és politikai vonatkozásait. Műve „gyakorlattá oldott elmélkedés a regényről, mint műfajról, a műfaj válságáról” (Nyerges András), leleplezése annak, hogy milyen könnyű modern irodalom címen fércműveket gyártani. A szakmai kérdések között felvetődik a mese, a történet lehetetlenségének következő érvelése: „hogyan is állapítható meg pontosan, mikor kezdődik egy történet?

* Italo Calvino 1923—1985.